

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת ויקהל, תשע"ד
מספר 1057מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

"ככרובים הפנים אל הפנים – כן לב האדם אל האדם יהיה"¹ חנה כשר

המשכן וכליו נתפרשו לא אחת כסמלים המלמדים דעת על המציאות בכללותה (מאקרו-קוסמוס) או על האדם בפרט (מיקרו-קוסמוס).¹ עם זאת היו שביקשו להציע לכרובים משמעות שאיננה לימודית אלא חינוכית. אחד מהם היה הרב המקובל ר' פנחס אליהו הורביץ מוילנא, בעל "ספר הברית" (1797).² ספר זה נועד מלכתחילה לסייע בהבנת החיבור "שערי קדושה" לר' חיים ויטאל, תלמיד האר"י, ונהפך תוך כתיבתו לאנציקלופדיה עצמאית למדעי הטבע.

מטרתו של הרב המחבר הייתה למסור לקוראים אינפורמציה מתומצתת, "וישאר להם זמן רב ועת לדרוש את ה' בגופי תורה" (הקדמה), "ולמען לא יצטרכו ללמוד מתוך ספריהם אותם הדברים והחכמות ולקרוא אותם מכל לשונות העמים, כי יש אשר בספריהם תחת לשונם יחליקון עמל ואון ומינות גדול אשר כל בואיה לא ישובון ולא ישיגון ארחות חיים".³ בין כך ובין כך צורף לספר חלק נוסף ובו מאמרים אשר נועדו להגדיל תורה לאדם מישראל ולהנחותו לקראת מעשים טובים.

אחד הפרקים בספר זה⁴ הוקדש כולו למעשה הכרובים שבמשכן. פרק זה נכלל במאמר "אהבת רעים" הפותח באפיון הבא: "מהות אהבת רעים הוא שיהיה האדם אוהב כל המין האנושי, יהיה מאיזה עם שיהיה ויהיה מאיזה לשון שיהיה בעבור שהוא אדם בדמותו ובצלמו כמוהו, ועוסק בישוּבו של עולם".⁵

על פי תפיסתו של ר' פנחס אליהו הורביץ, העשייה המוסרית נעלה על רכישת הידע: "כי אהבת רעים מיוסד על ההטבה לזולתו, ואהבת דעת האמת ולמוד החכמות – מיוסד על תועלת עצמו והנה זה לרבים וזה ליחיד".⁶

הדיון במעשה הכרובים במאמר זה⁷ בא לצאת נגד שנאת "איש ממדינה אחרת" שזוכרה קודם לכן (פרק כח), שהתבטא בקרב היהודים בהתנכרות עדתית: הספרדיים ישנאו בני ארץ אשכנז ופולין שנאה

* פרופ' חנה כשר, מרצה במחלקה למחשבת ישראל, אוניברסיטת בר אילן.

¹ ר' פנחס אליהו הורביץ, **ספר הברית**, ב, יג, כט.

¹ למשל, אלכסנדר קליין, "תפקידם של הכרובים", **הדף השבועי**, פרשת תרומה תשע"ד (537).

² ר' פנחס אליהו הורביץ, **ספר הברית השלם**, ירושלים תש"ן.

³ שם, א, י, מו.

⁴ פרק כט, מאמר יג, חלק שני.

⁵ לסקירת פרק זה בזיקה למשנתו של קיקרו ראו *Resianne Fontaine, "Love of one's neighbour in Pinhas ha-Berit", In: Studies in Hebrew Literature and Jewish Culture, (2007) pp. 271-295 Hurwitz's 'Sefer* וראו שם בהערה 1 לביבליוגרפיה מפורטת של מחקרים שנכתבו על ספר זה.

⁶ שלא כרמב"ם, אשר הציג את עדיפות רכישת החכמה על רכישת המידות הטובות בהנמקה כי רכישת החכמה ממוענת לכל פרט כשלעצמו, ואילו המידות הטובות מועילות רק בהקשר חברתי (**מורה נבוכים** ג:נד). וכן, ראו חלק ב, מאמר יג, פרק ח.

גמורה, אף כי ישבו בעיר אחד עם האשכנזים... ובהפך יאמרו אנשי אשכנז ופולין עליהם". הזיקה בין צמד הכרובים באה ללמד על הראוי: "כמו הכרובים אף שהיו מרוחקים בתכלית, כרוב אחד מקצה מזה וכרוב אחד מקצה מזה בכל זאת פניהם איש אל אחיו באהבה רבה (פרק כט).

ר' פנחס אליהו הורוביץ דרש את היותם של צמד הכרובים בגדר תינוקות (כרביא – כתינוק בארמית)⁸ המגפפים זה את זה ומעידים בזה שאהבת הבריות היא תכונה מולדת.⁹ לשיטתו, הכרובים מייצגים את המצוות שבין האדם לחברו, והבנת משמעותו של ייצוג זה באה מהתבוננות במעמדם ביחס לכפורת המורה על המצוות אשר בין האדם למקום. אופן נראותם של הכרובים ושל הכפורת שונה: "הכפורת הסוגר את הארון" מבטאת את המצוות אשר טעמיהן סמויים, ואילו "הכרובים עומדים מלמעלה, נגלים לעין כל", שהרי "טעמי מצות אלה הנגלים וידועים לכל משכיל". ר' פנחס אליהו הורוביץ יצר חפיפה בין שתי חלוקות מסורתיות: האחת – על פי מושאן – בין אדם למקום ובין אדם לחברו, והאחרת – על פי האפשרות להבין את משמעותם – "חוקים ומשפטים" (בלשון חז"ל) או "שמעיות ושכליות" (בלשון כמה מחכמי ימי הביניים).¹⁰ אבל שתי קטגוריות אלו נכללו יחד, כאשר הפניית פניהם של הכרובים לעבר הכפורת מלמדת כי את אלו ואלו יש לקיים אך ורק משום היותן בגדר צו משמים:

להבין ולהורות אותנו שגם אלה המצוות אשר הכרובים מורה עליהם, יהיו אצלנו כמו המצוות אשר הכפורת מורה עליהם... וכשם שאסור לו לאדם לומר: "אי אפשר לאכול בשר בחלב, ואיני יכול ליתן בפי בשר חזיר מחמת שאין טבעי נותן זה",¹¹ כך אסור לו לומר "אי אפשר לגזול ולגנוב מחמת כי שכלי אינו נותן זה".¹² אבל ימנעו מעשותם רק למען שמו, כי הוא צוה שלא לעשותם. אחדות כלל המצוות נלמדת גם מדרך עשיית הכרובים והכפורת החומר משותף: "מקשה היו הכרובים עם הכפורת יחד, מחתיכת זהב אחד... ממקור אחד יצאו, ונתנו מרועה אחד". עם זאת דירג ר' פנחס אליהו הורוביץ את שתי הקטגוריות:

והכרובים על הכפורת מלמעלה, רומז כי מעלת המצוות אשר בין אדם לחבירו ואהבת ריעים – קדמה לתורה ומצוות אשר בין אדם למקום, כאשר בארנו זה באר היטב (בפרק י"א מאמר זה) והתבוננת על מקומו שם ותבין.

ואכן, שם¹³ נקבע מפורשות: "וכשנחפשה לדעת אם חובת אהבת האדם קדמה או חובת התורה, נאמר שהיא (=חובת אהבת האדם) קדמה אפילו לתורה הקדושה". קביעה זאת הודגמה בין השאר באמצעות ההלכה הדוחה את רוב המצוות מחמת "פיקוח נפש אדם" בהבהרה: "ואל תתמה על החפץ איך יש דבר שקדמה לתורה, כי אחר שכך רצונה וכך צותה התורה הן הן גופי תורה לא דבר זולת" (שם, שם). כאמור, הציווי ההלכתי הוא המקור וסיבת הקיום של חובותיו של האדם לאהוב את חברו, וציווי זה הוא אשר קבע את עליונותה של קטגוריה הלכתית זאת על הקטגוריה האחרת.

ר' פנחס אליהו הורוביץ מוילנא הציג את מעמדן הגבוה של המצוות אשר בין אדם לחברו כאשר הוא תולה זאת במעמדם הרם של הכרובים אשר "על הכפורת מלמעלה".¹⁴ לאחר זמן, במחצית השנייה של המאה הי"ט, הדגיש ר' שמשון רפאל הירש את שוויון מעמדן של שתי הקטגוריות, ששתייהן מסומלות באמצעות שני הכרובים. כרובים אלה סוככים בהתאמה על שני לוחות הברית אשר בארון, כאשר כל אחד מן הלוחות מוקדש לקטגוריה אחרת, האחד המוקדש בעיקרו למצוות שבין אדם למקום, והאחר לאלו

⁷ חלק ב, מאמר יג, פרק כט.

⁸ על פי סוכה ה ע"ב. "ומאי כרוב? אמר רבי אבהו: כרביא, שכן בכבל קורין לינוקא רביא".

⁹ ראו שם ב, יג, ד.

¹⁰ לא למותר לציין כי החלוקה המסורתית איננה כזאת: קבוצת ה"משפטים" ו"המצוות השכליות" איננה כוללת אך ורק את המצוות שבין אדם לחברו אלא גם את איסור "ברכת השם", שהיא בין אדם למקום (ספרא אחרי מות ט, ר' סעדיה גאון, **אמונות ודעות**, מאמר שלישי, פרק א).

¹¹ בדברים אלה הוא מתמודד עם הרמב"ם (הקדמה לאבות, פרק ו), המזכיר את מאמר חז"ל ומייחס קיום מתוך ציות גרידא רק למצוות שאינן מובנות. כמו כן, דברים אלו הם ע"פ ספרא לויקרא כ:כו.

¹² בדברים אלה הוא מסתייג מדברי הרמב"ם (הקדמה לאבות, פרק ו) המזכיר את מאמר חז"ל ומעריך קיום מתוך ציות גרידא ("הכובש את יצרו") רק למצוות שאינן מובנות. דבריו של ר' פנחס אליהו מוילנא מגלים קרבה לנאמר על ידי עמנואל קאנט, הפילוסוף הגרמני שהוערך מאוד על ידו ("בזמננו זה קם חכם מופלא ומפורסם גדול, **ספר הברית**, א י טו): "ההכרה של כל החובות כמצוות אלוהים", עמנואל קאנט, **ביקורת התבונה המעשית**, בתרגום ברגמן-רוטנשטרייך, ירושלים תשל"ג, עמ' 123.

¹³ פרק יא, מאמר יג, חלק ב.

¹⁴ חלק ב, מאמר יג, פרק כט.

שבין אדם לחברו:¹⁵ "ששני סוגי מצוות אלה שווים לחלוטין בחשיבותם בעיני ה' ובברכת השפעתם על שלום נפשנו".¹⁶

רש"ר הירש כנראה מחה נגד הרפורמים בדורו ובמקומו (פרנקפורט ע"נ מייץ) אשר לא הקפידו על ביצוען של ההלכות הפולחניות. עם זאת, כמו ר' פנחס אליהו מוילנא, אף הרש"ר הירש יצא בכתביו נגד אותה תפיסה שכנגד, שאיננה כבולה לזמן ולמקום ושאיננה מטעימה די הצורך את מעמדן הדתי של אותן מצוות שעניינן באהבת הבריות.

¹⁵ לנושא זה ראו הרב יצחק לוי, "מדוע יש שני כרובים בקודש הקדשים": <http://www.etzion.org.il/vbm>

¹⁶ ר' שמשון רפאל הירש, **המצוות כסמלים**, ירושלים תשמ"ד, עמ' 148.